

**БИТВА 1245 РОКУ ПІД ЯРОСЛАВОМ – СЛАВНА СТОРІНКА
В ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА
(До 800-річчя народження Данила Галицького)**

У літопис багатовікової історії України вписано чимало сторінок героїчного подвигу наших славних державних діячів. Починаючи з Київської Русі-України і закінчуючи ХХ століттям, на території українських земель проходила не одна битва. Серед них була і битва 1245 року під Ярославом на Перемишльщині, у якій перемогло військо Данила Романовича Галицького. У 800-річчя його народження хочеться ще раз нагадати про цю бойову епопею і належно оцінити короля Данила не лише як великого державного діяча, але і як талановитого полководця, який зумів у надзвичайно складній тодішній політичній обстановці, що склалася у Південно-Західній Русі, розгромити своїх ворогів і проявити високе військове мистецтво.

Спробуймо хоч у короткому огляді нагадати про цю битву княжого часу вікопомного 1245 року. Перш за все треба з'ясувати, яка політична ситуація склалася тоді в Центральній Європі і, зокрема, у Галицько-Волинському князівстві.

Перелякані і стурбовані розорюючими погромами монголо-татар Північно-Східної і Південно-Західної Русі правителі Західної і Центральної Європи пильно слідкували за діями Золотої Орди, очоленої Батием. У Сарай – столицю Батия – прямували посланці Франції, Італії та Ватикану.

А тим часом золотоординський хан запанував над усіма північно-східними князівствами. Його темники повсюди кочували з ордами, а жорстокі баскаки буквально здирали з пригніченого русина данину і навіть масово полонили населення. Золотоординці спритно використовували міжусобні чвари між князями. Одних вони приваблювали в Сарай, інших наділяли ярликами та підступно натравлювали одних проти інших, а неслухняних фізично знищували.

Що діялося в 40-х роках ХІІІ ст. у Галицько-Волинському князівстві? Князь Данило Галицький зумів після 40-літнього маневрування в складних політичних, як внутрішніх, так і зовнішніх, відносинах нарешті відновити князівську владу у цілому Галицько-Волинському князівстві всупереч смуті і боярському засиллю. Ці “храмольні” бояри, за словами літописця, “князьки” орієнтувалися на підтримку і мечі правителів сусідніх іноземних держав.

Хоч Данило Галицький зумів 1237 року нанести під Дорогочином поразку хрестоносцям і стримати їх агресію із Заходу, але здійснити плани

із стабілізації своєї княжої держави не встиг через навалу орди Батия, яка в 1239-1240 роках призвела до значних розорень у руських князівствах.

Здавалося, що Галицько-Волинська держава Данила Галицького, яка фактично стала гегемоном у Південно-Західній Україні-Русі, зможе втримати свою владу. Винятком у цьому об'єднавчому процесі була Чернігівщина, де її князі Ольговичі, з метою опанування західноукраїнськими землями, вносили розбрат, спритно використовуючи опозиційну до Данила частину галицьких великих бояр. У свою чергу галицька боярська олігархія намагалася заручитися підтримкою сусідніх держав – Угорщини і Польщі. Саме вони і вирішили напередодні 1245 року ще раз внести смуту і підірвати стабільність держави Данила Галицького.

Безпосереднім ініціатором підготовки нового воєнного конфлікту став син чернігівського князя Михайла – Ростислав. Він удруге зробив спробу заволодіти Галичем. Спочатку Ростислав увійшов у змову з деякими галицькими боярами. Серед них був тисяцький Володислав Юрійович, якого літописець влучно називає “лихим каламугником землі Галицької” [9, с.119-124]. Для того, щоб заручитися підтримкою угорського короля Бели, Ростислав оженився на його дочці Анні і таким чином отримав військову допомогу угорців. Крім цього, за твердженням Михайла Грушевського, спритний Ростислав “вистарався собі поміч із Польщі, відвдови Лешка (Білого) регенти малого Болеслава (т.зв. Стидливого)” [8, с.404].

Таким чином, Ростислав організував коаліцію проти Данила Галицького і був переконаний у своїй перемозі. Головну силу опозиції складав полк угорського полковника Філі, який раніше разом з угорцями був вигнаний з Галича міщанами і військовими загонами юного Данила та новгородського князя Мстислава Мстиславича Удатного.

Вся ця коаліційна ворожа сила, спровокована Ростиславом, вирушила проти Данила Галицького, захопила Перемишль, а потім підступила під міцну Ярославську фортецю і взяла її в облогу. Але Ярослав не був здобутий, бо його захисники, прихильники галицького князя, відважно оборонялися і навіть постійно здійснювали вдалі вилазки, наносячи удари по ворожих позиціях. Про це досить образно писав літописець: “Отож Ростислав, кинувшись, прийшов на город Ярославль. Але в городі були Данилові і Василькові люди, і бояр багато. Він, побачивши, що город укріплений, пішов до Перемишля. І, зібравши багато тамтешніх жителів, знадобів ратних, і для взяття города, і пороків, він, спорядивши воїв своїх, знову пішов до Ярославля, а за собою заставив город Перемишль. Він думав: якщо сього я не візьму, то сей удержу” [2, с.59].

Зарозумілий претендент на галицький трон, Ростислав настільки був переконаний у своїй перемозі, що затіяв, за словами літописця, лицарський турнір і особисто “перед городом, і зітнувся він з (лицарем) Варгом. І впав

під ним камінь, і вивихнув він плече, і не на добро прилучилось йому (це) знамення”. А далі Ростислав пихато і впевнено заявив: “Якби я навідав де Данила й Василька – поїхав би на них. Навіть би з десятьма воїв поїхав би на них” [8, с.402].

Проте доля розпорядилася по-іншому, шальки терезів схилились на бік братів Романовичів. Останні зрозуміли, що вирішується питання бути чи не бути Галицько-Волинській державі, і розпочали підготовку до вирішальної битви. Князь Данило запросив на допомогу війська мазовецького князя Когурата і литовського князя Міндовга.

У свою чергу, Романовичі, зібравши воїнів, вирушили з Холма у похід проти Ростислава. За твердженням історика Миколи Котляра, попереду, згідно з правилами військового мистецтва, йшов авангард під командуванням двірського Андрія [6, с. 139]. Завданням останнього було розвідати, які сили має ворог, а також підтримати обложених ярославців. За військом двірського Андрія просувалася княжа дружина Данила, яка форсувала ріку Сян. Княжі полки були приведені у бойовий порядок. З цього приводу літописець наводить цікавий епізод: коли Данилове військо наближалось до річки Сяну, “то сталося таке знамення над військом – хмарию над ними затріпотали орли і ворони і зашуміли своїм клекотом” [8, с.403].

Дізнавшись про наближення Данилового війська, угорський полководець Філя залишив біля обложеного Ярослава частину свого війська, щоб запобігти вилазці городян. З рештою – більшою частиною – війська пішов назустріч дружині Данила Галицького.

17 серпня 1245 року під Ярославом відбулася генеральна битва, яка, за словами історика М. Котляра, була однією з найбільших в історії княжої України-Руси [6, с. 139]. Під Ярославом Данило Галицький за всі часи свого князювання виявив найкращі здібності як полководець. Він вдало, у стратегічному плані, розставив свої полки, проявивши військовий галант. У чому полягала ця стратегія? По-перше, свої війська Данило розставив за такою схемою. Головний полк (дружину і частину ополчення) виставив на лівому фланзі, справа розмістився полк Василька, а в центрі передбачливо стояла невеличка дружина двірського Андрія. Окрім цього, Данило, мабуть, через своїх розвідників врахував топографічне розташування місця битви, що значно сприяло успішному розвитку військових подій.

Головнокомандувач коаліційних військ Філя не зрозумів бойової стратегії галицького князя і, побачивши невеличку кількість княжої дружини Андрія, кинув свої основні сили спочатку на Данилів фланг. Проте Андрій теж втрутився у сутичку і розпочалася велика відчайдушна боротьба, яку літописець описав так: “Ростислав, отож, виладнавшись до бою, перейшов глибокий яр, – він бо йшов супроти Данилового полку, але Андрій-двірський постарався, щоб він не зіткнувся з військом Ростис-

лавовим кріпко: списи так ламалися (об броню) неначе це були удари грому, і з обох же (сторін) многі, упавши з коней, померли, а інші поранені були сильними ударами списів” [8, с.403].

Загін Андрія, стримуючи переважачий натиск Ростиславових частин, тим часом почав відступати. Тому Данило послав на допомогу 20 “вибраних мужів”. Проте ця допомога була марною. Незважаючи на це, Андрій, за словами літописця, “з невеличкою дружиною, в’їджаючи, кріпко боровся з наступаючими по п’ятах ростиславців” [8, с.403].

Ростислав, втрапивши ініціативу у сутичці з дружиною Андрія, повернув свої бойові загони проти військ князя Василька. Він почав їх атакувати великими силами і, як пише літописець, “коли побачив Данило, що ляхи наймані загони поляків у війська Чернігівця кріпко йдуть на Василька “керліш” співаючи, і сильним голосом ревли у війську їх, коли побачив Данило зблизька Ростиславову Філко, воеводу угорського, що стояв у задньому у полку із хоругв і казав “Руси скорі є на битву, але вистіймо перед натиском їх, бо вони не видержують, довгий час у січі” [8, с.403].

Але це була остання погроза Філі – угорського хваленого полководця, бо йому не вдалося нанести поразки Данилу, який зі своїми героїчними дружинниками, за твердження Михайла Грушевського, “ударив на полк Філі” [2, с.60], а далі, за словами літописця, “розтрошив війська його, і хоругов роздер навпіл” [8, с.403]. У цій фінальній бойовій сутичці мужність проявив юний син Данила Лев, майбутній наступник батька на галицько-волинському троні, який, як пише літописець, “а об того гордого Філко Лев ся дитина, зламав списа свого” [8, с.403].

Ось так закінчилась одна з найбільших на той час битв не лише тодішньої Київської Русі, але й цілої Західної Європи. Фінал битви під Ярославом 17 серпня 1245 року яскраво описує літописець: “І став він (Данило) на могилі напроти города (Ярослава) і приїхав Василько до нього... Угри ж і ляхи многі і побиті були; із усіх (військ) багато схоплено було. Тоді ж Філя гордий схоплений був Андрієм двірським, і приведений був до Данила, і вбитий був Данилом. А (боярин) Жирислав привів тисяцького Володислава (Юрійовича), лихого каламутника землі (Галицької). У той же день і той убитий був, і багато інших угрів побито було в гніві. Данило й Василько не пішли тоді в город (Ярослав), і Лев став на місті (бою) як воїн, посеред трупів, знаменуючи побіду свою” [8, с.404].

Битва під Ярославом 17 серпня 1245 року мала важливі політичні наслідки. У першу чергу, була втихомирена боярська опозиція, що постійно підтримувала міжусобиці і не давала князям як династії Ростиславовичів, так і Романовичів постійно зміцнювати Галицько-Волинську державу. Академік Іван Крип’якевич зауважував, що “битва під Ярославом вирішила боротьбу за Галичину, яка тривала сорок років. Боярська

опозиція була остаточно знищена. Данило став повним володарем Галицько-Волинського князівства” [7, с.97].

Нарешті, наведемо цікаві й оригінальні оцінки українських істориків щодо цієї битви. Зрозуміло, що першим, хто належно оцінив битву під Ярославом 1245 року, був невідомий автор Галицько-Волинського літопису, історичні відомості якого ми використовуємо майже повністю у нашому дослідженні: “Явив же Бог милість свою і дав побіду Данилові напередодні (дня пам’яті) великих мучеників Флора і Лавра” [8, с.404].

Відомий галицький історик середини ХІХ ст. Ізидор Шараневич так писав про цю битву: “В року 1245 Ростислав вспомаганий от угорського короля вторгнул в Галицкіи пределы и завладел Перемишлем. Данило вислав прогиву нему найстаршого сина Льва в сопроводі опытных воевод по первой раз – в поле. Но когда их Ростислав у Сечене (Соснице) поразил, двинулся Данило лично к Перемышлю и погнал смелого наезника за горы” [11, с.91]. Микола Костомаров висловився про результат цієї битви так: “Битва наступила 17 серпня... Побіда була зовсім на стороні Данила...” [5, с.146].

Патріарх української національної історіографії Михайло Грушевський про Данилову перемогу писав: “Скоро по Батиевім поході, 1245 р. Данило з Васильком погромили останнього претендента на галицький стіл князя Ростислава, зятя угорського короля, котрого угри підтримували против Романовичів, і по цім настав спокій” [1, с.123].

Дмитро Дорошенко твердив, що Данило “1240 р. заволодів Києвом і посадив там свого намісника. Та остаточно зламав свого ворога Ростислава, якого піддержували угри, аж в 1245 р. в кривавому бою під Ярославом” [3, с.90]. А академік Іван Крип’якевич писав, що “над Сяном, під Ярославом, 17 серпня 1245 року відбувся бій, де війська Данила здобули вирішальну перемогу” [7, с.98].

Наталія Полонська-Василенко зробила висновок, що “тільки рішуча перемога Данила влітку 1245 року під Ярославом, де розбито війська угорські, Ростислава, та прихильних до нього бояр, поклала кінець 40-літній війні Романовичів за спадщину, війні за звільнення Західної України – Волині та Галичини від чужинців” [10, с.197]. Аркадій Жуковський, Орест Субтельний підкреслювали, що Данило “вів боротьбу проти Польщі і Угорщини та частини галицьких бояр, яких Данило розбив під Ярославом 1245 р.” [4, с.27-28].

1 Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К.–Відень, 1921.

2 Грушевський М.М. Історія України-Руси. – Т.3. До року 1340. – К., 1993.

3 Дорошенко Д.Д. Нарис історії України. – Львів, 1991.

4 Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. – Львів, 1992.

5. Костомаров Микола. Історія України в життєписах ви значніших єї діячів. Переложив Олександр Барвінський. – Львів, 1918.
6. Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К., 1979.
7. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984.
8. Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. – К., 1990.
9. Печеніжинський В. Дорогичинське побоїще. Вікно в історію // Жовтень. – 1972. – № 3.
10. Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т.1. До середини XVII ст. – К., 1992.
11. Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавніших времен до року 1453. – Львов, 1863.

Grabovetsky V.

THE BATTLE OF 1245 AT YAROSLAV – A PROMINENT PAGE IN HISTORY OF MILITARY ART

(Dedicated to the 800 anniversary of Dantlo Halatsky's birth).

The article of the outstanding historian is dedicated to one of the most successful victories of Danylo Halatsky over the Hungarian troops – the battle at Yaroslav, 1245.

On the basis of deep analysis of chronic sources, the author views upon the preconditions, course and consequences of the battle for the further fate of Halatsch Volyn State. In addition, interesting points of view on the battle at Yaroslav, that was one of largest one not only in the Kyiv Russ, of that time, but in the whole western Europe, are presented.

О.Б.Ярошинський

РУШІЙНІ СИЛИ ВИЗВОЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА ВОЛИНІ В СЕРЕДИНІ XVII ст.

У ході аналізу проблеми автором було опрацьовано матеріали актів про 137 народних виступів на Волині в 1648-1653 рр. час розгортання на цій території визвольної боротьби. Зведені показники соціального складу учасників виступів дають можливість визначити питому вагу основних типів визвольних акцій за складом: селянські (51,8%), селянсько-міщанські (23,3%), селянсько-козацькі (8,8%), селянсько-міщансько-козацькі (2,2%), міщанські (13,1%), міщансько-козацькі (0,75%).

Домінуючою силою місцевого народного руху було селянство. Воно брало участь у 86,1% усіх документально підтверджених виступів. При цьому, більшість з них були виключно селянськими (51,8% усіх виступів). У селянських виступах здебільшого брали участь усі прошарки цієї соціальної групи. У більшості скарг звинувачуються усі мешканці сіл. Участь сільської верхівки прослідковується тільки у 7,3% виступів. Про суперечності між сільською верхівкою і громадою стверджує лише скарга про події у Бельові і Дикові, у ході яких покарано вїта із помічниками, котрі перешкоджали захопленню шляхетського майна [1]. Визвольна хвиля залучила до складу сільських повстанців не лише сільську верхівку, а й